

9. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 лист. 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

10. Гусева В. О. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Национальный юридический журнал: теория и практика (National law journal: theory and practice)*. 2018. № 3-1(31). С. 111–114.

11. Розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу [Текст] : метод. рек. / [Вознюк А.А., Кобець С.В., Грига М.А., Дрозд О.Ю., Пархоменко Ю.О.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 65 с.

12. Криміналістика: підручник /В.В. Пяковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

13. Вирок Лановецького районного суду Тернопільської області від 25 червня 2024 р. у справі № 602/493/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119976212>

14. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації :[наук.-практ. посібн. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції]. Харків: 2018. 264 с.

15. Грига М. А. Освідчення у кримінальному провадженні: основні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.40>

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.41>

ОЛІЙНИК С.В.

РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ: ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ВЕРСІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ

INVESTIGATION OF THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, PROMISE OR OBTAINING AN IRREGULAR BENEFIT BY AN OFFICIAL PERSON: TYPICAL SITUATION INVESTIGATIONS AND INITIAL STAGE

Актуальність статті полягає в тому, що у розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою вирішальну роль відіграє його початковий етап. Це пов'язано зі специфікою розглядуваного злочину, яка полягає в тому, що процес збирання доказів ускладнений внаслідок значного відсотку латентності як злочину в цілому, так і його окремих елементів. Службова особа всяляко намагається приховати власну причетність до корупційних діянь, а тому отримати докази того, що саме конкретна службова особа прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду, складно. Визначено, що після одержання інформації про подію злочину слідчий висуває версії, перевірка яких починається із вивчення документів, зміст яких вказує на дії, за виконання яких була одержана неправомірна вигода. Таке вивчення документів має відбуватися без розголошення, таємно від суб'єктів корупційних діянь, наприклад з певного приводу: проведення бухгалтерської перевірки, ревізії, банківської перевірки рахунків тощо. З особливою увагою слід здійснювати вилучення таких документів,

© ОЛІЙНИК С.В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0009-0001-0466-0853>

якщо заявник перебуває в напружених стосунках, або посварився зі службовою особою, яка мала одержати неправомірну вигоду. Особливу групу документів становлять ті, що містять контактні дані всіх імовірних учасників корупційних діянь, зокрема записники, рахунки телефонних переговорів тощо. Зроблено висновок, що початковий етап розслідування таких злочинів є важливим, навіть вирішальним для збирання речових доказів, виявлення свідків та очевидців, встановлення механізму злочину та його учасників, а також іншої інформації, що є важливою в розслідуванні. На цьому етапі розслідування виникають різні слідчі ситуації, пов'язані з негативними обставинами, що вимагають висунення версій та їх перевірки шляхом організації та планування слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Описані в підрозділі типові слідчі ситуації та версії спрямовані на спрощення процесу розслідування, відшукування доказів і встановлення істини в кримінальному провадженні.

Ключові слова: допит, заявник, версія, вчинення злочину; відкриті дії, приховані законними діями, подія злочину.

The relevance of the article lies in the fact that in the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an improper benefit by an official, the initial stage plays a decisive role. This is due to the specificity of the crime under consideration, which is that the process of gathering evidence is complicated due to a significant percentage of latency both in the crime as a whole and in its individual elements. An official tries in every way to hide his involvement in corrupt acts, and therefore it is difficult to obtain evidence that a specific official accepted an offer, promise or received an undue benefit. It was determined that after receiving information about the crime event, the investigator puts forward versions, the verification of which begins with the study of documents, the content of which indicates actions, for the implementation of which an illegal benefit was received. Such a study of documents must be carried out without disclosure, secretly from the subjects of corrupt acts, for example, for a specific reason: conducting an accounting audit, audit, bank audit of accounts, etc. Special attention should be paid to the removal of such documents if the applicant is in a strained relationship, or has quarreled with an official who should have received an undue benefit. A special group of documents is those that contain contact details of all alleged participants in corruption acts, including notebooks, accounts of telephone conversations, etc. It was concluded that the initial stage of the investigation of such crimes is important, even decisive for collecting physical evidence, identifying witnesses and eyewitnesses, establishing the mechanism of the crime and its participants, as well as other information that is important in the investigation. At this stage of the investigation, various investigative situations arise related to negative circumstances, which require putting forward versions and verifying them through the organization and planning of investigative (search) actions and covert investigative (search) actions. The typical investigative situations and versions described in the subsection are aimed at simplifying the investigation process, finding evidence and establishing the truth in criminal proceedings.

Key words: interrogation, applicant, version, commission of a crime; overt actions, hidden by legal actions, the occurrence of a crime.

Актуальність теми. У розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою вирішальну роль відіграє його початковий етап. Це пов'язано зі специфікою розглядуваного злочину, яка полягає в тому, що процес збирання доказів ускладнений внаслідок значного відсотку латентності як злочину в цілому, так і його окремих елементів. Службова особа всіляко намагається приховати власну причетність до корупційних діянь, а тому отримати докази того, що саме конкретна службова особа прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду, складно.

Розслідування складається з декількох етапів, у рамках яких здійснюється перехід від одного стану розслідування до другого більш високого рівня за його змістом. Частіше виділяють початковий, наступний та заключний етапи розслідування. Кожен із них має конкретну мету й певну специфіку щодо обсягу та методів криміналістичної діяльності.

Найбільш важливим, на наш погляд, є початковий етап розслідування розглядуваних у дисертації злочинів, оскільки за умов якісного та правильно спланованого його проведення визначаються криміналістичний та процесуальний успіх розкриття злочину, всебічність та повнота розслідування, обґрунтованість результатів судового розгляду справи.

Виклад основного матеріалу. Особливість початкового етапу розслідування розглядуваних злочинів проявляється завдяки специфічним ознакам, зокрема таким, як: 1) дефіцит орієнтовної та доказової інформації (про подію злочину, особу злочинця та інші обставини кримінального правопорушення); 2) латентність та складність виявлення таких злочинів, активна протидія розслідуванню; 3) високий ступінь інформаційної невизначеності; 4) неможливість розслідування без належної взаємодії слідчих та оперативних працівників, а також інших органів; 5) активний пошук доказів шляхом проведення тактичних операцій та ОРЗ; 6) фіксація виявлених речових доказів та їх використання в процесі доказування.

Складність початкового етапу розслідування обумовлена необхідністю встановлення механізму службового діяння, зокрема: 1) чи мало місце порушення службовою особою обумовлених його службовим становищем обов'язків; 2) у результаті яких дій службової особи була заподіяна суттєва шкода державним або суспільним інтересам, що охороняються законом, правам, інтересам громадян, інтересам суб'єктів економічної діяльності; 3) чи мав місце причинний зв'язок між злочинним діянням службової особи і наслідками, що настали [1, с. 502].

Беручи за основу думку вченого В.Ю. Шепітька, ми виокремили коло обставин, що встановлюються на початковому етапі розслідування розглядуваної категорії злочинів, а саме: 1) подію та обставини одержання службовою особою неправомірної вигоди; 2) мету пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди; 3) предмет неправомірної вигоди та його ознаки, джерела одержання коштів для передачі неправомірної вигоди, якщо остання пропонується в такій формі; 4) спосіб одержання неправомірної вигоди; 5) коло осіб, що брали участь у передачі та одержанні неправомірної вигоди; 6) коло осіб, що були присутні при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди; 7) обставини, що передували такій домовленості; 8) наявність вимогання або провокації щодо одержання неправомірної вигоди; 9) характер стосунків між особами, причетними до одержання неправомірної вигоди; 10) характер службових дій, виконаних службовою особою, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду; 11) законність виконаних службовою особою дій [1, с. 502].

При надходженні повідомлення про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою слід з'ясувати причини такої заяви: чи зроблена вона добровільно і вчасно. Це має значення для встановлення причетності заявника до злочину, – можливо, він теж мав пайку, а потім, унаслідок певних причин, перейшов на бік закону.

Зазначимо, що завданням початкового етапу розслідування є виявлення необхідної доказової і тактичної інформації, її носіїв (джерел).

Організація і планування розслідування вказаних злочинів прямо залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування. Звідси виникає необхідність розглянути типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування прийняття службовою особою пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

На думку Біленчука П.Д. слідча ситуація – це пізнана слідчим сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування. Це інформаційна модель, яка склалася в суб'єкта доказування на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється розслідування [2, с. 264].

Слідчі ситуації визначаються різними критеріями, однак найбільш вагомими для розслідування є кількість та якість інформації про розслідуваний злочин. Відповідно до такого критерію слідчі ситуації поділяються: 1) на конфліктні, коли обсяг корисної інформації незначний; 2) проміжні – за наявності незначної кількості даних, достовірність яких сумнівна; 3) сприятливі, коли в слідчому немає сумнівів у достовірності одержаних даних [3, с. 6]. У розслідуванні розглядуваної категорії злочинів усі три вищезначені слідчі ситуації мають місце.

Поряд із цим за наявністю або відсутністю конфлікту слідчі ситуації поділяються на конфліктні та безконфліктні [4, с. 11]. Щодо розглядуваної категорії злочинів найчастіше виникають конфліктні ситуації, коли як особа, яка пропонувала, так і службова особа, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду, всіляко намагаються заперечити власну причетність до вчиненого злочину. Це пов'язане з тим, що в більшості випадків вони обидві зацікавлені в приховуванні таких діянь, окрім випадків вимогання неправомірної вигоди.

Конфліктні ситуації подібні до ситуацій тактичного ризику, тобто специфічного співвідношення між можливими способами дій слідчого, спрямованими на досягнення поставленої

мети, і ймовірними, негарантованими результатами їх реалізації [4, с. 13]. Наприклад, при одночасному допиті раніше допитаних осіб (службової особи з десятирічним стажем роботи та двадцятирічного заявника, у якого остання вимагала неправомірну вигоду, є тактичний ризик відмови останнього від раніше наданих показань або навіть взагалі відмови від позову).

Оскільки дані про вчинення розглядуваної категорії злочинів отримуються з різних джерел інформації, то сформуємо типові слідчі ситуації, характерні для початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а саме [3, с. 69]. До них віднесемо такі: 1) надійшла заява від громадянина або організації про намір прийняти пропозицію, обіцянку або одержати неправомірну вигоду конкретною службовою особою; 2) надійшла заява від громадянина або організації про прийняття чи систематичне прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за вчинення певних дій; 3) інформація про вчинення корупційних діянь, одержана з матеріалів перевірок або ревізій на окремих підприємствах, в організаціях; 4) інформація про вчинення корупційних діянь, одержана з матеріалів оперативно-розшукової діяльності; 5) отримано показання підозрюваних, що вказують на вчинення конкретними особами іншого злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

Усім цим слідчим ситуаціям властива неповнота даних. Навіть при встановленні підозрюваних осіб у більшості випадків створюється конфліктна ситуація, у якій такі особи всіляко намагаються протидіяти розслідуванню.

Залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування розглядуваних злочинів, слідчий має висунути версії та спланувати подальший хід розслідування [4, с. 6]. Як зазначає В.В. Бірюков, планування розслідування – це складна понятійна конструкція, що являє собою поєднання ряду дій, які виконуються в певній послідовності та спрямовані на вирішення кількох відносно самостійних завдань. Тому планування є передумовою, важливою умовою, організаційною основою розслідування злочинів, засобом, що забезпечує впорядкованість розслідування, дія, спрямована на забезпечення успіху розслідування і має переважно організаційний характер [5, с. 6].

У свою чергу В.Е. Коновалова під версією пропонує розуміти обґрунтоване припущення щодо події злочину та особи злочинця, у якому термін «подія злочину» охоплює всі можливі пов'язані з ним обставини, у тому числі про місце події, причинні залежності, механізм та іншу інформацію, припущення, наявність яких і дозволяє встановити об'єктивну істину в кримінальному провадженні – розкрити злочин [4, с. 12-13].

Тож розглянемо типові слідчі ситуації, версії та відповідно до них планування розслідування розглядуваних видів злочинів.

Перша слідча ситуація: є заява від громадянина або організації про намір прийняти пропозицію, обіцянку або одержати неправомірну вигоду конкретною службовою особою. У такому випадку є вказівка на конкретну службову особу, місце передачі, предмет неправомірної вигоди тощо. Зі змісту такої заяви вже можна одержати чимало криміналістично значущої інформації про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Це зумовлюється тим, що в заявах міститься інформація стосовно обставин конкретних епізодів таких діянь із вказівкою на учасників або вказується суб'єкт, який (систематично) одержує предмет неправомірної вигоди або одержав будь-які блага за винагороду. У випадку достовірності викладених в заяві фактів їх перевірка може насторожити винних і пов'язаних із ними осіб, що може негативно вплинути на результати розслідування [6, с. 511].

Аналізуючи таку слідчу ситуацію, висунемо такі версії: 1) подія злочину мала місце, і все викладене в заяві є правдою; 2) злочину не було, а заявник щиро помиляється у своїх звинуваченнях або навмисно здійснює наклеп щодо невинної службової особи.

Наведені вище версії піддаються перевірці шляхом допиту заявника. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії необхідно детально допитати заявника щодо всіх обставин події, зокрема: 1) з'ясувати, звідки йому стало відомо про корупційні діяння або підготовку до них; 2) за яких обставин була здійснена домовленість щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; 3) коли і де відбулась передача предмета неправомірної вигоди і хто був присутній при цьому; 4) що стало предметом неправомірної вигоди; 5) хто ініціював такі корупційні дії; 6) що спонукало заявника до повідомлення про злочин тощо.

При допиті заявника перевіряється версія щодо дійсності факту вчинення злочину; зокрема, з'ясовується спосіб передачі предмета неправомірної вигоди. Це можуть бути як відкриті дії (наприклад, передача предмета неправомірної вигоди безпосередньо службовій особі, поштою, переказування на рахунок у банку особі, яку не проінформовано щодо злочинних дій тощо), так

і приховані законними діями (наприклад, укладення договору дарування, спадщини, купівлі-продажу, нарахування премій, оформлення кредиту тощо).

Якщо все ж таки буде встановлено, що подія злочину мала місце, то одразу слід розпочати перевірку версії, чи дійсно предмет неправомірної вигоди був одержаний саме тією службовою особою, на яку вказує заявник, і чи не має між ними родинних, товариських, інтимних та інших стосунків. Для цього перевіряється інформація щодо джерела надходження коштів на рахунки цієї особи в банку, на придбання нерухомості та інших цінних покупок тощо.

Після одержання інформації про подію злочину слідчий висуває версії, перевірка яких починається із вивчення документів, зміст яких вказує на дії, за виконання яких була одержана неправомірна вигода. Таке вивчення документів має відбуватися без розголошення, таємно від суб'єктів корупційних діянь, наприклад з певного приводу: проведення бухгалтерської перевірки, ревізії, банківської перевірки рахунків тощо. З особливою увагою слід здійснювати вилучення таких документів, якщо заявник перебуває в напружених стосунках, або посварився зі службовою особою, яка мала одержати неправомірну вигоду. Особливу групу документів становлять ті, що містять контактні дані всіх імовірних учасників корупційних діянь, зокрема записники, рахунки телефонних переговорів тощо.

Проаналізувавши криміналістичну літературу [7, с. 119], ми сформувавши систему початкових слідчих (розшукових) дій, здійснюваних у такій слідчій ситуації. Вона складається з такого: а) допит заявника з метою одержання відомостей щодо предмета неправомірної вигоди, його особливостей, характеру дій, які має здійснити службова особа, встановлення осіб, що можуть підтвердити показання заявника; б) допит свідків та очевидців; в) затримання осіб на гарячому з отриманим предметом неправомірної вигоди; г) обшук місця передачі предмета неправомірної вигоди; г) особистий обшук: особи, що прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду; особи, яка пропонувала, обіцяла або передавала неправомірну вигоду (посередника); д) оголошення підозри зазначеним особам та допит їх як підозрюваних; е) огляд предмета неправомірної вигоди для встановлення його особливостей, приналежності раніше певній особі. Наприклад, при виявленні в підозрюваного грошових купюр у протоколі огляду має зазначатися номінал кожної купюри, її зовнішній вигляд, написи, забруднення та інші індивідуальні ознаки, упаковка; ж) огляд місця події – місця домовленості щодо предмета неправомірної вигоди, місця передачі неправомірної вигоди, місця зустрічі учасників злочину тощо з метою виявлення матеріальних слідів, що вказують на перебування в даному місці певних осіб (наприклад, слідів рук, особистих предметів тощо); з) пред'явлення для впізнання предмета неправомірної вигоди особам, які раніше бачили цей предмет, у тому числі особі, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду.

Друга слідча ситуація: є заява від громадянина або організації про прийняття чи систематичне прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за вчинення певних дій. Такій ситуації властива відсутність інформації щодо конкретної особи, яка приймала таку пропозицію, обіцянку або одержувала неправомірну вигоду. Наприклад, є інформація про те, що за вступ до конкретного навчального закладу беруть певну суму коштів.

Під час аналізу цієї слідчої ситуації висувають такі версії: 1) подія злочину мала місце, і все викладене в заяві – правда; 2) заявник причетний до події злочину, але в силу певних причин вирішив заявити про нього; 3) злочину не було, а заявник добросовісно помиляється у своїх звинуваченнях або навмисно здійснює наклеп щодо невинної службової особи.

Насамперед для підтвердження або спростування висунутих версій має бути проведений допит заявника, під час якого в нього слід детально випитати такі відомості: 1) кому і за яких обставин було передано неправомірну вигоду; 2) хто і скільки разів вчиняв такі дії; 3) місце та час передачі неправомірної вигоди; 4) чи є документальне або здійснене за допомогою технічних засобів (фото-, відеофіксація) підтвердження факту прийняття пропозиції або передачі неправомірної вигоди; 5) наявність посередників, пособників та інших причетних осіб тощо.

Далі слід віднайти осіб, які пропонували неправомірну вигоду, і провести з ними бесіду на предмет того, чи не бажають вони співпрацювати і тим самим пом'якшити собі покарання.

Після цього зусилля спрямовуються на пошук особи, яка одержувала або одержує неправомірну вигоду. Починають такий пошук з огляду документів, які можуть відображати діяльність, у здійсненні якої зацікавлене певне коло осіб або ж одна чи кілька осіб. Під час огляду документів, з метою виявлення в їх змісті фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою, слід дотримуватись таких рекомендацій: 1) огляд такого роду документів починають із вивчення його змісту, відповідності назви діяльності, яка в них закріплена, усіх характерних

оглядуваному документу реквізитів тощо. Якщо з документом щось негаразд, установлюються особи, відповідальні за їх складання, підписання, та з'ясовуються з ними причини наявності зайвих або відсутності певних реквізитів; 2) особливу увагу слід приділяти строкам виконання та розгляду документів – наприклад, затягуванню строку або ж, навпаки, скороченню строку розгляду документа; 3) при вивченні змісту документа необхідно звертати увагу на ознаки внесення змін (підробок) тощо [8, с. 188].

За результатами проведення огляду документів можливо встановити такі факти: 1) незаконність виконання певних дій службовою особою або іншою уповноваженою на виконання таких дій особою; 2) утримання від виконання певних дій; 3) порядок їх виконання; 4) порядок проходження документації; 5) недотримання правил оформлення документів, спрощення його порядку; 6) порушення звичайної черговості розгляду питань, прискорення його порівняно з установленими або звичайними термінами виконання службових дій тощо [1, с. 511].

Окрім зазначеного, слід провести ОРЗ, спрямовані на пошук інформації, що має підтвердити показання заявника, зокрема: 1) установлення спостереження за службовими особами, які за показаннями заявника ймовірно причетні до прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; 2) вивчення предметів та документів, що прямо або опосередковано вказують на протиправні дії службової особи або на саму неправомірну вигоду; 3) організація спостереження для виявлення та фіксації вчинення злочину, одержання інформації про його учасників, наявності контакту між ними та іншими особами; 4) обстеження приміщень, місцевості для організації тактичної операції «затримання на гарячому»; 5) проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Після встановлення службової особи, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду, належить провести комплекс слідчих (розшукових) дій, викладених вище при описі першої слідчої ситуації.

Поряд із цим у цій та першій слідчій ситуації найважливішими початковими діями є допити заявників, свідків, очевидців. Вони можуть бути встановлені за показаннями заявників або самих суб'єктів злочину. Отримані свідчення про обставини прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди мають максимально розширюватися як у результаті проведення слідчих дій, так і за допомогою застосування оперативних методів і засобів. Для встановлення достовірності показань заявників про обставини на місці одержання неправомірної вигоди допитуються особи, що були в цьому місці на момент корупційних дій. Як свідки допитуються особи, що виконували операції, за вчинення яких нібито одержано неправомірну вигоду. Від них отримуються відомості про всі відхилення від прийнятого порядку виконання дій, причини, які їх викликали, про особу, яка давала вказівку на виконання певних дій тощо [2, с. 508].

Дещо складнішою є ситуація, коли прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою здійснюється систематично. У такому разі за час здійснення корупційної діяльності вже склалися певні налагоджені схеми, зв'язки, алгоритм дій, переконливе алібі та інші негативні для розслідування обставини. Тому в такій ситуації слід організувати ОРЗ та негласні слідчі (розшукові) дії. Метою останніх є встановлення та фіксація обставин вчинення злочину, кола його учасників, дій (бездіяльності) службової особи відповідно до досягнутих корупційних домовленостей. Також у такій ситуації належить звертати увагу на колеги по роботі службової особи, оскільки саме вони можуть бути як співучасниками злочину, так і свідками.

Третя слідча ситуація: є інформація про вчинення корупційних діянь, одержана з матеріалів перевірок або ревізій на окремих підприємствах, в організаціях. Така ситуація характеризується наявним фактом прийняття службовою особою незаконних рішень, які можуть відобразитися у відповідних документах.

Якщо інформація про одержання неправомірної вигоди отримана в результаті відомчих або позавідомчих перевірок, то слід проаналізувати якість їх проведення та обґрунтованість висновків. У більшості випадків такі висновки ґрунтуються: 1) на повідомленнях громадян, поясненнях, отриманих від працівників підприємств та організацій; 2) виявлених при цьому порушеннях, які допускаються при виконанні окремих дій. Після внесення відомостей до ЄРДР слід детально допитати таких осіб з метою встановлення осіб злочинців та всіх обставин вчинення злочину.

При вивченні актів перевірок необхідно вивчити та проаналізувати такі питання: 1) чи використовувалися всі необхідні прийоми і методи виявлення злочину; 2) чи досліджувалися всі документи, які можуть відображати корупційну діяльність або послуги за одержання предмета неправомірної вигоди; 3) чи відповідають висновки нормативним вимогам. За необхідності

слідчий може відібрати пояснення осіб, що проводили перевірки, проконсультуватися з приводу виникнення певних сумнівів у фахівців конкретної галузі знань.

У такій слідчій ситуації, одразу після внесення відомостей в ЄРДР, необхідно встановити осіб, які були причетні до складання та візування таких документів. Далі належить організувати та спланувати комплекс слідчих (розшукових) дій та ОРЗ, спрямованих на отримання доказів, що підтверджують факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Такі дії проводяться в межах тактичної операції «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди». Зміст останньої буде описаний нами в наступному підрозділі дисертації.

Установивши підозрюваних, надалі слід здійснити такі початкові слідчі (розшукові) дії: 1) провести обшук за місцем роботи та проживання суб'єктів злочину для виявлення предмета неправомірної вигоди, слідів і документів, що свідчать про вчинення такого злочину; 2) допитати підозрюваного про обставини виконання ним певних службових дій, про причини порушення встановленого порядку розгляду і вирішення питань, про обставини придбання майна, цінностей, наявності грошей, що, можливо, є предметом неправомірної вигоди; 3) допитати особу, яка пропонувала, обіцяла і передала предмет неправомірної вигоди про обставини вчиненого тощо [1, с. 512].

У цій слідчій ситуації можливе встановлення ряду учасників вчинення такого злочину – зокрема, це можуть бути: особа, яка пропонувала неправомірну вигоду, службова особа, яка її одержала, посередники та інші особи, які сприяли забезпеченню виконання досягнутих домовленостей. Такі особи зазвичай заперечують власну причетність до злочину, виявити це можливо, допитавши їх.

Як стверджує В.Ю. Шепітько, у разі заперечення співучасниками даного злочину пред'явленого обвинувачення слідчому слід ретельно підготуватися до допиту. У випадках змови зазначених осіб слідчий при проведенні допиту використовує систему доказів самого факту передачі неправомірної вигоди, фактів проведення службових дій, зумовлених неправомірною вигодою, та ін. Під час допиту виникає необхідність у застосуванні тактичного прийому, що полягає в максимальній деталізації показань про обставини, що пов'язані з установленими слідством фактами. Обвинувачених, що заперечують свою провину, вдається також викрити завдяки пред'явленню ретельно перевірених доказів, що спростовують їх неправдиві доводи [1, с. 516].

Такі вчені, як В.Ю. Шепітько, П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін., вважають, що слід критично ставитися до випадків визнання обвинуваченим своєї провини, оскільки такі показання часто спрямовані на перекручення дійсних мотивів та обставин злочину. У випадку визнання обвинуваченим своєї вини необхідно одержати від нього детальні показання щодо предмета доказування з уточненням найважливіших обставин, а саме: від кого надійшла пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди; за що конкретно пропонувалася неправомірна вигода; яким був предмет неправомірної вигоди; коли, у яких обставинах та в який спосіб він був переданий; яких домовленостей досягнуто між суб'єктами злочину, як і коли була передана винагорода посереднику; чи підтримують співучасники зараз зв'язки між собою; у чому це виявляється і хто про це знає; чи не залишився в розпорядженні допитуваного предмет неправомірної вигоди, його частина, упаковка тощо [1, с. 517; 2, с. 115]. Така деталізація показань також дасть можливість виявити неправдиві показання допитуваного загалом або ж щодо окремих фактів вчинення злочину.

Прийняття службовою особою незаконних рішень може вказувати на одержання неправомірної вигоди. Однак довести факт прийняття неправомірної вигоди дещо проблематично, оскільки відсутня будь-яка інформація стосовно вчинення злочину. Прийняття незаконних рішень зазвичай відображається у відповідній документації. Отже, разом з ОРЗ, спрямованими на викриття причетних до злочину осіб, здійснюється огляд документів з метою виявлення відхилень від встановленого порядку виконання певних службових повноважень. Це може бути як відсутність певних документів та їх порушений обіг, так і підробка документів. Для досягнення цієї мети слід ознайомитися з роботою підприємства, де працює службова особа, його документообігом, даними щодо його роботи та виконання такою особою службових повноважень. Доцільним є запрошення спеціалістів у галузі економіки, технічного дослідження документів, бухгалтерів тощо.

Четверта слідча ситуація: є інформація про вчинення корупційних діянь, одержана з матеріалів ОРД. У такій слідчій ситуації особа, що пропонує неправомірну вигоду та службова особа, яка її приймає або одержує, як правило, зацікавлені у приховуванні злочину, а тому вони діють у змові.

У цій слідчій ситуації належить підготуватися до проведення таких тактичних операцій, як «Затримання на гарячому» та «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди». Далі діяти відповідно до описаної нами третьої слідчої ситуації.

П'ята слідча ситуація: є показання обвинувачених, що вказують на вчинення конкретними особами іншого злочину, передбаченого ст. 368 КК України. Таку інформацію слід перевірити, зокрема: 1) провести допит особи, яка вказує на вчинення іншого злочину з деталізацією показань; 2) організувати оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. Допит такої особи має бути спрямований на одержання максимальної інформації про учасників, механізм, обставини передачі неправомірної вигоди, а також на встановлення причин повідомлення про такий злочин і його участі в ньому. Деталізація показань дозволить виключити неправду, обмову та наклеп.

Якщо ж підозрюваний вказує на те, що заявник або свідок також причетні до передачі неправомірної вигоди, то таку інформацію належить перевірити, зокрема, у такий спосіб, як проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб. Така слідча (розшукова) дія спрямована на перевірку показань про обставини одержання неправомірної вигоди, усунення суперечностей у показаннях, а також у цілому викритті учасників злочину. Однак слід пам'ятати про можливе навмисне сприяння підозрюваним, що повідомив таку інформацію, проведенню одночасного допиту для спроби якимось чином вплинути на іншого підозрюваного з метою зміни останнім своїх показань [1, с. 516-517].

Як влучно зазначає В.Ю. Шепітько, обмова службової особи щодо вимагання предмета неправомірної вигоди може бути пояснена іншими, зовні подібними злочинами або законними діями, сприйнятими заявником як бажання одержати неправомірну вигоду. До таких діянь належать, зокрема, деякі службові злочини (зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службова недбалість тощо); шахрайство, пов'язане з використанням звання особи з метою одержання майна, а також його вимагання; одержання незаконної винагороди неслужбовою особою. Іноді помилки в оперуванні загальними версіями можуть відбуватися внаслідок упередженого ставлення до повідомлення про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. При перевірці такої версії слід відмежовувати корупційні діяння, відповідальність за які настає відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [1, с. 512].

Важливою слідчою (розшуковою) дією на початковому етапі розслідування розглядуваних злочинів є обшук, зокрема груповий обшук за місцем роботи та проживання одного або декількох учасників злочину. Насамперед обшук має бути своєчасним, невиконання такої вимоги може призвести до втрати важливих доказів. Обшук проводять негайно, або ж якщо з його проведенням можна почекати, то слід обрати час, коли підозрюваний не в змозі чинити опір або передати важливу інформацію співучасникам.

У всіх слідчих ситуаціях до першочергових слідчих (розшукових) дій належить огляд місця події; насамперед огляду підлягає місце передачі предмета неправомірної вигоди. Під час огляду фіксують усі елементи обстановки події та внесені до неї зміни, увага зосереджується на виявленні слідів досягнутих домовленостей (сума коштів, написана на клаптику паперу, який знаходився у смітнику; галочка, поставлена навпроти прізвища особи в екзаменаційній відомості, тощо) та передачі предмета неправомірної вигоди.

Отже, початковий етап розслідування таких злочинів є важливим, навіть вирішальним для збирання речових доказів, виявлення свідків та очевидців, встановлення механізму злочину та його учасників, а також іншої інформації, що є важливою в розслідуванні. На цьому етапі розслідування виникають різні слідчі ситуації, пов'язані з негативними обставинами, що вимагають висунення версій та їх перевірки шляхом організації та планування слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Описані в підрозділі типові слідчі ситуації та версії спрямовані на спрощення процесу розслідування, відшукування доказів і встановлення істини в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Глібо В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
2. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика : підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атака, 2001. 544 с.
3. Oleyunik S. V. Initial investigation stage acceptance of the offer, promise or receipt of undue advantage by an official. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 5. S. 66–72.

4. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2000. 176 с.
5. Бірюков В.В., Мельникова О.Б., Шехавцов Р.М., Попов І.В. Теорія та практика планування розслідування злочинів: навч. посіб. Луганськ : РІО ЛАВС, 2002. 72 с.
6. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец, вищ. закл. освіти / В.М. Глібоко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
7. Шило А.І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2013. 244 с.
8. Пясковський В.В., Чорноус Ю.М., Іщенко А.В., Алексєєв А.А. та ін. Криміналістика : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.3.42>

ПЕРХУН С.О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОБУДОВИ АЛГОРИТМІВ ДІЙ УПОВНОВАЖЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ

ACTUAL ISSUES OF BUILDING ALGORITHMS FOR THE ACTIONS OF AUTHORIZED PERSONS DURING THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE FIELD OF INTERNET BANKING USE

Досліджено окремі аспекти розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Розглянуто алгоритми дій працівників правоохоронних органів для вирішення типових слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях за фактом учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Наголошено, що розслідування кримінальних правопорушень має відбуватись у певній послідовності. Ця послідовність забезпечується проведенням процесуальних дій відповідно до типових слідчих ситуацій. Вказана криміналістична категорія виконує роль регулятора реалізації відповідних заходів. Крім того, необхідним є створення відповідних алгоритмів дій працівників правоохоронних органів для їх реалізації.

Сформульовано типові слідчі ситуації розслідування шахрайства у сфері використання інтернет-банкінгу. Визначено комплекс процесуальних дій під час вирішення першої типової слідчої ситуації розслідування досліджуваного проти-правного діяння: допит потерпілого; встановлення особи шахрая; допит шахрая в статусі підозрюваного; обшук у приміщеннях, де живе або працює шахрай; призначення експертиз.

Обґрунтовано комплекс дій у другій слідчій ситуації, таких як допит потерпілого; огляд місця події з метою виявлення доказів, які допоможуть обмежити коло підозрюваних; тимчасовий доступ до речей і документів; огляд та долучення до справи відеозаписів, фотографій; розшук і встановлення особи шахрая; встановлення особи шахрая; аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці (транспортному засобі, квартирі); візуальне спостереження за особою; негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; призначення експертиз.

Ключові слова: шахрайство, інтернет-банкінг, розслідування, типова слідча ситуація, алгоритми, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія.